

Ο LISZT ΚΑΙ ΟΙ ΡΩΜΑΝΤΙΚΟΙ

“Ίσως νά μὴν ἔπρεπε νά βιασθῶν τόσο πολὺ οἱ θαυμασταὶ τοῦ Liszt γιὰ νὰ ἐφορτάσουν τὸν μεγάλον ἄνδρα. Ἄν πράγματι ἑκατὸ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού γεννήθηκε δὲν πέρασαν ὅμως οὔτε τριάντα χρόνια ἀκόμη ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ μεγαλοφυΐα του ἀφῆκε τὴν τελευταία τῆς πνοῆς. Ἡ ἐπανάσταση πού ἄναψε ὁ Liszt δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς, καὶ νομίζω, ἔτσι ὅπως βλέπω τὸ αὐστηρὸ πρόσωπο του στὸ θαυμάσιο πορτραῖτο τοῦ Λέμπλαχ, πὼς μαζὺ τῆς μόνο θὰ ἤθελε νὰ ἐφορτάσει κι’ αὐτός.

Γι’ αὐτὸ ἀπ’ ὅλα ὅσα γράφηκαν τώρα, ἐκεῖνο πού μοῦ ἄρεσε περισσότερο, ἐκεῖνο πού μοῦ ἔκανε τὴν ὀλιγώτερη ἐντύπωση προώρου εἶνε ἓνα ἄρθρο πού μιλεῖ γιὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ Liszt σὲναν κόσμον πού εἶνε ἑκατὸ χρόνια σχεδὸν μακρὰ μας. Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶνε ὁ κόσμος τῶν ρωμαντικῶν. Ἐκεῖ ὁ Liszt βρῆκε τοὺς πρῶτους του θαυμαστάς* τὰ πρῶτα χειρογραφεύματα πού δόσανε θάρρος στὴν ψυχὴ του ἦταν τὰ χειρογραφεύματα τοῦ Hugo, τοῦ Chateaubriand, τοῦ Heine, τοῦ Lamartine, τοῦ Lamennais, τοῦ Balzac, τοῦ Vigny, τῆς κυρίας Récamier.*

... Ὅταν ἐφθασε στὸ Παρίσι ὅλη του ἡ μόρφωση περιοριζέτο στὴ μουσικὴ, δὲν εἴξερε τίποτ’ ἀπὸ τὴ φιλολογία τῆς ἐποχῆς του. Κατάλαβε αὐτὴ τὴν ἔλλειψη καὶ θέλησε ἀμέσως νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τοὺς συγχρόνους του.

Ἡ τέχνη του τοῦ ἀνοίγει ὄλαις τῆς πόρταις. Καὶ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ γαίνει δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμὸ ἀπ’ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὄνειροπόλους πού συγκινοῦσαν ἀπὸ ἄκρη ὡς ἄκρη τὸν κόσμον μὲ τὸν πόνον τῆς καρδιάς τους, μὲ τὴν φαντασίαν τους!

Νά, μιὰ περιγραφὴ τοῦ κύκλου πού σύχναζε τότε ὁ Liszt.

«... Καμμιά δεκαετία νέοι εἶνε ὄρθοι καὶ συζητοῦν γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὴ δόξα... Ἄλλοι εἶνε ζωγράφοι, ἄλλοι ποιηταί, ὅλοι ἔχουν τὴ σπίθα τῆς μεγαλοφυΐας... Ἐνας τους μὲ πρόσωπο ὄχρὸ καὶ μελαγχολικὸ, ψηλὸς, μὲ ἥρεμο βλέμμα, ἀκούει. Μίλησαν γιὰ ζωγραφικὴν, γιὰ ποίησιν, τώρα μιλοῦν γιὰ μουσικὴν τὸ πρόσωπο του ἀλλάζει, τὸ βλέμμα ἀστράφτει μιλῶν αὐτὸς τώρα, καὶ οἱ ἄλλοι ἀκοῦν. Εἶνε ὁ Liszt.»

Εἰς τὰ 1831 μιὰ ἐπαρχιώτισσα χωρισμένη ἀπὸ τὸν ἄντρα τῆς ἐφθασε ἓνα πρωτὶ στὸ Παρίσι μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ζήσει μὲ τὴν πένναν τῆς:

«Δὲ θὰ μὲ ζηλέψῃ καὶ δὲ θὰ μὲ μισήσει κανεὶς. Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς ζοῦν μὲ πικρίας καὶ μὲ ἀγῶνα, τὸ ξέρω, μὰ ὅσοι δὲν ἔχουν ἄλλη φιλοδοξία παρὰ νὰ κερδίσουν τὸ ψωμί τους ἄγνωστοι, μποροῦν νὰ ζήσουν ἡσυχᾶ.»

Ἐπῆγε ἓνα χειρόγραφο τῆς στὸν Keratry. Γέρος μὲ κάτασπρα μαλιὰ εἶχε ξαναπαντρευτεῖ πρὸ ὀλίγου.

— Γράφετε, κυρία μου, κάνετε βιβλία — τῆς εἶπε, ἔμπορούσατε νὰ κάνετε παιδιὰ!

— Κάνετε, σεῖς ἂν θέλετε — τοῦ ἀπήντησε πειραγμένη.

Ἡ Georges Sand, ἔγραψε τὴν Ἰνδιάναν, ὅσο γιὰ τὸν Keratry δὲν ξέ-

* Μεταφράζω σχεδὸν ἀπὸ τὴ Revue de Paris.

ρομε τι απέκανε Ὁλος ὁ κόσμος τὴ διάβασε· τὴ διάβασε κι' ὁ Liszt, ἐνθουσιάσθηκε, καὶ χάρις στὸ Musset γνώρισε τὸν συγγραφέα. Σὲ λίγο ἦταν κι' αὐτὸς ἀπὸ τοὺς τακτικούς τῆς σοφίτας τοῦ quai Malaquais. Μαζεύντουσαν γύρω στὴ George Sand ὁ Balzac, ὁ Heine, ὁ Huet, ὁ Paul Laroux, ὁ Lamennais καὶ συζητοῦσαν τέχνη, φιλολογία, πολιτικά.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ μεγάλα πνεύματα ἐκεῖνος ποὺ ἐληρέασε περισσότερο καὶ διαρκέστερα τὸν Liszt εἶνε ὁ Lamennais. Ὁ Lamennais ἦταν πολὺ μουσικός.

«Ὁ συγγραφεὺς «τῆς μελέτης τῆς ἀδιαφορίας», λέει ὁ Dumas στ' ἀπομνημονεύματά του, βλέπει λίγο καὶ ἄσχημα, ἔχει ἓνα σύννεφο στὰ μάτια του, στὸ νοῦ του. Ἡ μόνη του αἴσθησις ποὺ βρίσκεται διαρκῶς ἱκανὴ νάντιληφθεῖ τὸν ἔξω κόσμον εἶνε τὸ αὐτί, τὸ ὄργανο τῆς μουσικῆς ἰδιοφυΐας.

Ὁ Lamennais παίζει πιάνο καὶ τοῦ ἀρέσουν ἰδιαιτέρως τὰ ἔργα τοῦ Liszt. Αὐτὸς εἶνε ἴσως ὁ λόγος τῆς μεγάλης του ἀγάπης γιὰ τὸν καλλιτέχνη αὐτόν.»

Δὲν εἶνε μόνο ἡ τέχνη τοῦ Liszt ποὺ τραβοῦσε τὸν Lamennais. Ὁ νευρικός καὶ ὠχρὸς ἱερωμένος, μὲ τὸ δειλὸ βλέμμα εὔρισκε στὸν νέο μουσικὸ τὸ καλλίτερον μέρος τοῦ χαρακτῆρος του: τὴ μυστικὴ του πίστις, τὴν ἀγάπην του γιὰ τὴ φύσιν, τὴ φιλανθρωπία του καὶ τοὺς ιδεώδεις του πόθους.

Ὁραῖς τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν ἀγαπημένη του Bretagne. . . . «ὅταν τὸ κῦμα σποῦσε ἀπάνω στοὺς βράχους καὶ στὴ βοῆ τοῦ ἀνέμου ἢ φωναῖς τῶν γλάρων περνοῦσαν ἀπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του».

Ὁ Liszt μιλοῦσε πάντοτε μὲ συγκίνηση γιὰ τὸν περιέργον αὐτὸν ἄνθρωπον. Κι' αὐτὸς ὁμοῦ ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸν Liszt.

«Εἶμαι ἐνθουσιασμένος» ἔγραψε στὴν Κυρία Jemary «ποὺ γνωρίζετε σεῖς καὶ οἱ φίλοι σας τὸν Liszt. Εἶνε ἓνας ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους χαρακτῆρας καὶ ἀπὸ τοὺς πειὸ εὐγενεῖς ποὺ ἔχω συναντήσει.»

Ὁ Liszt δὲν ἦτον ἀπὸ κείνους ποὺ καθὼς ἔλεγε ὁ ἴδιος «πνίγουν τὴ ζωὴ μὲ τοὺς νεκρούς. — «Γιὰ μᾶς» ἔγραψε εἰς τὸν de Lenz «τὸ ἔργον τοῦ Bethoven μοιάζει μὲ τὴ στήλη «πυρὸς καὶ καπνοῦ» ποὺ ὠδήγησε τοὺς Ἰουδαίους στὴν ἔρημο: — στήλη καπνοῦ γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγῆ τὴν ἡμέραν — στήλη πυρὸς γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγῆ τὴ νύκταν» κ' ἔτ σι ν ἄ π ρ ο χ ω ρ ο ὕ μ ε ν ὕ κ τ α καὶ μ ἔ ρ α.

Ἐδέχθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ ὅσους προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν νέαις ἐκφράσεις τῆς τέχνης. Ἐδοσε τὸ χέρι σὲ κείνους ποὺ ζοῦν μόνοι καταραμένοι ἀπὸ τὴ γενεά τους, γιατί ἡ γενεά τους εἶνε γι' αὐτοὺς ἡ γενεά ποὺ πέρασε, κ' αὐτοὶ μιλοῦν ὅπως θὰ μιλήσει ἡ γενεά ποὺ δὲν ἦρθε ἀκόμη. . . . »

Ὅσον ἐνθουσιασμὸ αἰσθάνθηκε ὁ Liszt ὅταν διάβασε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν «Ἰνδιάναν», τόσο ἐνθουσιάσθηκε ὅταν ἄκουσε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Berlioz. Τὴν παραμονὴ τοῦ δευτέρου κοντσέρτου τοῦ Berlioz ὁ Liszt πῆγε καὶ τὸν εἶδε. Ὁ Berlioz τὸ σημειώνει στ' ἀπομνημονεύματά του. «Δὲν γνωρίζομαστέ ἀκόμη. Τοῦ μίλησα γιὰ τὸν Φάουστ, καὶ μοῦ ὠμολόγησε πῶς δὲν τὸν εἶχε διαβάσει ἀκόμη. Ἐπειτα ἀπὸ λίγο τὸν θαύμαζε ὅσο κι' ἐγώ. Ἡ συμπάθεια ποὺ εἶχαμ ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλον ἔγεινε ἀργότερα στενὴ φιλία.»

Ὁ Liszt τὸν ἄκουσε σ' αὐτὸ τὸ κοντσέρτο. «Καί» γράφει ὁ Berlioz στὸν πατέρα του στῆς 6 Δεκεμβρίου 1830 «μὲ πῆρε σχεδὸν διὰ τῆς βίας σπίτι του, ντροπιασμένο, τόσα μοῦ εἶπε ὠραῖα λόγια». Ὁ Liszt εἶχε ἀντιληφθῆ τὴ μεγαλοφυΐα τοῦ νέου του φίλου. Ἐνα βράδον ποὺ ὁ Légouvais εἶχε σπίτι του δια-

φόρους γνωρίμους ὁ Berlioz παρεκάλεσε τὸν Liszt νὰ παίξει μιὰ σονάτα τοῦ Beethoven. Νὰ τι γράφει ὁ ἴδιος ὁ Légouvais πού δὲν μπορούσε νὰ συγκινηθεῖ εὐκολα: «Τὰ φῶτα ἦταν σβυστά καὶ μόλις ἔλαμπε τὸ τζάκι. Ὁ Goubeau ἔφερε τὴν λάμπα ἀπὸ τὸ γραφεῖο μου, ἐνῶ ὁ Liszt πήγαινε στὸ πιάνο. Φέξε λίγο — εἶπα στὸν Goubeau — αὐτὸς ὁμῶς ἀντὶ νὰ φέξει ἔσβυσε τὴ λάμπα καὶ διὰ μιᾶς βρεθῆκαμε στὸ σκοτάδι. Αὐτὸ τὸ ξαφνικὸ σκοτάδι μὲ τὰ πρῶτα accords τοῦ πιάνου μᾶς ἐτάραξε ὅλους. Ὁ Liszt εἶτε κατὰ τύχη εἶτε ἐπιηρεασμένος χωρὶς νὰ τὸ ξέρει ἄρχισε τὸ πένθιμο καὶ παρακτικὸ andante τῆς σονάτας do dièse. Εἴμαστε ὅλοι ἀκίνητοι καρφωμένοι στῆς θέσεις μας. Κάπου κάπου ἡ φωτειὰ ἔρευιγε μιὰ ἀλλοιώτικη λάμψη γύρω καὶ φαινόμαστε ἴδιὰ μιὰ στιγμή σὰν φαντάσματα. Ἦμιον πεσμένοι σὲ μιὰ πολυθρόνα καὶ πίσω μου ἄκουγα τοὺς λυγμοὺς κάποιου πού ἔκλαιγε, ἦτον ὁ Berlioz. Ὅταν τέλειωσε ὁ Liszt, κ' ἀναφαν τὰ φῶτα, ὁ Liszt μ' ἐκράτησε ἀπὸ τὸ χέρι, μούδειξε τὸν Berlioz καὶ σκίβοντας μοῦ εἶπε σιγά. «Κνττάζετε τον, ἄκουσε σὺν ἀληθινὸς κληρονόμος».

Λίγο ἀργότερα ὁ Liszt ἔμελε ν' ἀκούσει, — κ' αὐτὸς σὺν ἀληθινὸς κληρονόμος — τὸν περιώνυμο καλλιτέχνη πού θαύμαζε ὁ κόσμος ὀλόκληρος.

Ὁ Paganini ἔπαιξε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Γαλλία στὰ 1831. Ἡ μεγάλη του φήμη εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὰ 1828 στὴ Βιέννη. Ἡ ἐπιτυχία του ἦταν τέτοια ὥστε ὄλα, φορέματα, κτενίσματα, γλυκὰ γινόντουσαν «à la Paganini».

«Ἡ ταμπακέραις, τὰ μπαστούνια εἶχαν τὴν εἰκόνα του ἢ τὴν προτομὴ του. Μιὰ μέρα ὁ Paganini μπῆκε ἴσένα μαγαζὶ γιὰ νὰγοράσει γάντια. Τοῦ ἔδειξαν γάντια «à la girafè» «no no signora, d'una altra bestia!» καὶ τοῦ ἔφεραν γάντια à la Paganini!!»

Ὁ ἴδιος Joseph d'Ortigue πού διηγεῖται αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο ἔγραψε στῆς 12 Μαρτίου 1831 ἔπειτα ἀπὸ τὸ κονσέρτο τοῦ Paganini!

«Προχθὲς μᾶς παρουσίασαν τὸ διάβολο στὸ Ἰταλικὸ Θέατρο. Νόμιζα πὼς ἦταν φανταστικὴ ὑπαρξή, πὼς δὲν ὑπῆρχε. Τώρα ὁμῶς πιστεύω ὅτι ὑπάρχει. Ναι, τὸ διάβολο εἶδα καὶ ἄκουσα νὰ παίξει βιολὶ καὶ χίλιοι ἄλλοι τὸν εἶδαν καὶ τὸν ἄκουσαν ὅπως ἐγώ. Εἶδα αὐτὸ πού λέμε ἐμεῖς pizzicato νὰ πετάει σὺν ἠλεκτρικαῖς σπῆθαις ἀπάνω στῆς χορδαῖς τοῦ βιολιοῦ του καὶ εἶδα τὸ τόξο του νὰ κελώνει σὺν θαμβωτικῇ ἀστραπῇ, τὰ ἀνακατωμένα του μαλλιά μὲ φωτιαῖς. Ἄκουσα, εἶδα τὸ βιολὶ του νὰ μεταμορφώνεται καὶ νὰ πολλαπλασιάζεται σὲ φλάουτο, σὲ ἄρπα, σὲ ἀρμόνιο σὲ ἀνθρώπινη φωνὴ καὶ νὰ γίνεται ἐπὶ τέλους ὀλόκληρη ὀρχήστρα μὲ ὅλη τὴν ἀρμονία καὶ τὴν συμφωνία της».

Μπορεῖ ὁμῶς νὰ ἦταν καὶ λίγο ὑπερβολικοὶ οἱ θαυμασταὶ τοῦ Paganini. Ὁ Arsène Houssaye ἀναφέρει τι εἶπε μιὰ ἔξυπνη κυρία στὸν Berlioz ἔπειτα ἀπὸ ἓνα κονσέρτο του:

«Τὸ παίξιμο τοῦ κυρίου Paganini εἶνε θαυμάσιο, ἀλλὰ τι νὰ σᾶς πῶ, προτιμῶ πάλι τὴ μουσική».

Ὅπως δὴποτε ἡ ἐπιτυχία τοῦ Paganini ἐφιλοτίμησε τὸν Liszt καὶ προκάλεσε γ' αὐτὸν ἓνα ἔκτακτο ζῆλο ἐνεργείας.

Στῆς 2 Μαΐου 1832 ἔγραψε στὸ φίλὸ του Pierre Wolff:

«Δέκα πέντε μέραις τώρα τὸ κεφάλι μου καὶ τὰ δάκτυλά μου ἐργάζονται σὺν δαιμονισμένοι. Ὁ Ὀμηρος, ἡ Βίβλος, ὁ Πλάτων, ὁ Locke, ὁ Βύρων, ὁ Hugo, ὁ Lamartine, ὁ Beethoven, ὁ Bach, ὁ Hummel, ὁ Mozart, ὁ Weber ὅλοι τοὺς εἶνε γύρω μου.

Τοὺς διαβάζω, μελετῶ τὰ λόγια τους, τοὺς καταβροχθίζω μὲ μανία καὶ μελετῶ καὶ τέσσερες ἢ πέντε ὥραις πιάνο.

Ἄν δὲν τρελλαθῶ, θὰ μὲ ξαναβρεῖς καλλιτέχνη ἔτσι ὅπως τὸν θέλεις, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ χρειάζονται σήμερα! «Anch'io son pittore» φώναξε ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος τὴν πρώτη φορά ποὺ εἶδε ἓνα ἀριστούργημα. . . . Ἄν μικρὸς καὶ φτωχός, ὁ φίλος σου δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπαναλαμβάνει αὐταὶς τῆς λέξεις ἀφ' ὅτου ἄκουσε τὸν Paganini. Τί ἀνθρώπος, τί βιολί, τί καλλιτέχνης!»

Ὁ Liszt εἶχε τὴν ἐπιμονὴν νὰ πραγματοποιεῖ τὰ ὄνειρά του. Χάρις στὴ μελέτη του κατόρθωσε νὰ φθάσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τελειότητος ὥστε νὰ ἐπιτύχει καὶ νὰ θαυμαστῆ ὅπως ὁ Paganini.

Ὁ Joseph d'Ortigue περιγράφει μιά ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Liszt.

«Τὸ περασμένο Σάββατο εἰς τοῦ K. Dietz ἐπαίχθη τὸ Septuor τοῦ Hummel ἀπὸ τὸν Liszt καὶ ἔξη ἄλλους μουσικοὺς τῆς ὄπερας. Τὸ Septuor θαυμάσιο ἔργο ἐμπνεύσεως καὶ τέχνης ἔκανε νὰ ξεχαστοῦν ὅλα τᾶλλα. Εἶνε δυνατὸ, τολμηρὸ καὶ χαριτωμένον ὅμως, εἶνε καινούργιον, εἶνε ὡραῖον! Τί νὰ πῶ γιὰ τὸν Liszt! Δὲν παίζον τὰ χέρια του πιάνο! Παίζει ἡ ψυχὴ του, ἡ σκέψη του, ἡ καρδιά του! . . . Πρέπει νὰ τὸν δεῖ κανεὶς πρέπει νὰ τὸν ἀκούσει. Πρέπει νὰ τὸν παρατηρήσει πῶς τὸ βλέμμα του ψάχνει νὰ βρεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀκοῦν, τὴν καρδιά ποὺ ξερεῖ πῶς τὸν καταλαβαίνει. Ἐνῶ ἔτρεμε ὅλος ὅπως ἡ μαντικὴ πυθία, τὰ μάτια του κυτοῦσαν διαρκῶς ἓνα νέο καλλιτέχνη. . . . τὸν Berlioz. Μόλις τέλειωσε ἔπεσε 'στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ φίλου του, καὶ αὐτὸς τὸν φιλοῦσε καὶ τοῦ ἔλεγε· «ἀγαπημένε μου ὑπέροχε!» «Ἐπέροχος», ἐκφράζει ὅτι αἰσθανότανε ὁ Berlioz καὶ τὸν καταλαβαίνομε.»

Ἐκτοτε ἡ φιλία τους καὶ ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἑνὸς γιὰ τὸν ἄλλον δὲ ἔπαυσε ποτέ.

Ὁ Liszt πῆρε καὶ τὴν πέννα γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸ φίλον του καὶ νὰ τὸν γνωρίσει στὸ μουσικὸν κόσμον ὅπου δὲν μπορούσε ἀκόμη νὰ ἐπιβληθῆ. Σὲ πολλὰ ἄρθρα τῆς Gazette Musicale τοῦ 1835 ἔγραψε ὅλον τὸν θαυμασμό του γιὰ τὸν Berlioz καὶ ἐζήτησε νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ μέσα νὰ δεῖξει τὴν μεγαλοφυΐα του.

Ἐκεῖνὴ ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ἐγνώρισε τὸν Chopin. Ἡ διαφορὰ τοῦ χαρακτηῖρος τους τοὺς τραβοῦσε καὶ τοὺς δύο. Ἐνῶ ὁ Liszt ἔβραζε ἀπὸ ἓνα εἶδος ἱεροῦ παροξισμοῦ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴν μεγάλη ἀποστολὴ τῆς τέχνης, ὁ Chopin ἦταν πολὺ μαζεμένος, εἶχε τῆς ιδέαις του, ἦταν πολὺ λεπτός, καὶ ὅλη του ἡ μορφή εἶχε μιά περιέργη γοητεία.

Ὁ Liszt βρίσκεται λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τριγυρισμένος ἀπ' ὅλα τῆς τὰ μεγάλα πνεύματα. Δώδεκα χρόνια εἶχαν περάσει ἀφ' ὅτου εἶχε ἔρθει στὸ Παρίσι. Ὁ μικρὸς δειλὸς Οὐγγρος εἶνε τώρα ἄντρας.

Τὸ Παρίσι ἦταν γι' αὐτὸν ἡ «εὐφορὸς γῆ».

Ὁ Lamennais καὶ ἡ Georges Sand ἦταν οἱ ἀληθινοὶ του ὁδηγοί.

Κι' ἄλλοι ὅμως τὸν ἐπηρέασαν. Ἐπήγαινε στὸ σαλόνι τῆς Κυρίας Duras αὐτῆς ποὺ εἶπε στὸν Κάρολο Α΄. γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὸν ἐνθουσιασμό του κόσμου γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

«Ἐπὶ τέλους, Μεγαλειότατε, ἡ Ἑλλὰς εἶνε σήμερα ἡ Βανδέα τοῦ Χριστιανισμοῦ!»

Τοῦ ἄρεξε αὐτὸς ὁ κόσμος ποὺ σύχναζαν ἡ ὡραῖαις καὶ ἔξυπνες γυ-

ναΐκες, δὲν ἔγινε ὁμοῦ ἄνθρωπος τοῦ σαλονιοῦ, ἔμεινε λίγο ἀπότομος καὶ κάθε ἄλλο παρὰ προσποιημένος. Μιά μέρα ρωτοῦσαν τὴν Κυρία Plater ποιὸν προτιμοῦσε ἀπὸ τοὺς τρεῖς μουσικοὺς πού πήγαιναν σπῆτι της. — « Ἄν μπορούσα θὰ εἶχα φίλο μου τὸν Hiller, ἄντρα μου τὸν Chopin καὶ ἐρωμένο μου τὸν Liszt. Φαίνεται πὼς ὑπῆρξαν ἀρκεταῖς τῆς γνώμης της ! Ποιὸς νὰ τοὺς ἔλεγε ὅτι θὰ γινότανε ἀργότερα μοναχός ! Μόνο ὁ Lamennais μπορούσε ἴσως νὰ τὸ προΐδει. Ἐμεῖς δὲν μπορούμε παρὰ νὰ εὐγνωμονοῦμε τὴν ἐπίδραση αὐτῆ τοῦ Lamennais στὸν Liszt ἀφοῦ ἔτσι ἔχομε κοντὰ στὸν Palestzina καὶ τὸν Bach ἕνα κολοσσὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

B.

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

MANOLIS TRIANTAPHYLLIDIS : DIE SPRACHFRAGE IN GRIECHENLAND

(SONDERABDRUCK AUS DEN SUDEDEUTSCHEN
MONATSHFTEN 1911 P 522-537)

Στις λίγες αὐτὲς σελίδες ὁ Κοσ Μανώλης Τριανταφυλλίδης ἐκθέτει στοὺς ἀναγνώστες τῶν Monatsheften τὴν ἐξέλιξη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ὅσα τελευταῖα ἔγιναν στὴν Ἑλλάδα γύρω στὸ ζήτημα. Τὸ ἄρθρο εἶναι γραμμένο μὲ πολλὴ ζωὴ καὶ, ἐπειδὴ ὁ συγγραφέας γνωρίζει καλὰ τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἔχει ἕνα σωρὸ ιδέες καὶ λεπτομέρειες (ἴσως μπορούσε νὰ τανε ἀκόμη λεπτομερέστερο καὶ ἐκτενέστερο) πού ἄξιζε νὰ σημειωθοῦνε καὶ πού μπορούσαν εὐκόλα νὰ λησμονηθοῦν ἐάν δὲ βρισκότανε κανεὶς νὰ τὶς γράφει τώρα ἀμέσως. Δίνουμε παρακάτω περίληψη τοῦ ἁρθρου τοῦ Κου Τριανταφυλλίδη.

α) Ἱστορία τοῦ Γλωσσικοῦ Ζητήματος.

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ οἱ Ἕλληνες δὲ γράφουν τὴ γλῶσσα πού μιλοῦν, καὶ ἡ κατάσταση αὐτὴ βάσταξε ἕως τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα. Τότε γίνεται συζήτηση ποιά γλῶσσα πρέπει νὰ γράφεται. Στὸ ἐρώτημα δίνονται τρεῖς διαφορετικὲς λύσεις :

Μερικοὶ λένε πὼς πρέπει νὰ γράφουμε τὴν ἀρχαία κλασσικὴ γλῶσσα, μερικοὶ μὴ μεσάζουσα γλῶσσα, οὔτε ἀρχαία οὔτε δημοτικὴ. Στους τελευταίους ἀνήκουν ὁ Βηλαράς (1773—1823), ὁ Χριστόπουλος (1770—1847), ὁ Σολωμὸς (1798—1857). Τὴν ὑπεροχὴ ἔχει ἡ ἀρχαῖζουσα, τάση βοηθημένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὴν κλασσικο-ρωμαντικὴ ἔφεση τῶν λογίων καὶ τῶν διευθυνόντων τῆς ἐποχῆς. Ὁ Κοραῖς προσπαθεῖ νάντικροῦσει, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχία, τοὺς ὀπαδοὺς τῆς κλασσικῆς οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἕως τὰ 1880 δίχως ἐμπόδιο ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν τὶς ιδέες τους, πού βρῖσκουν τὸ κορύφωμά τους στὸ πρόσωπο τοῦ Κ. Κόντου. Ὁ Βερναρδάκης καὶ ὁ Ροῖδης πρῶτοι ζητοῦν νὰ γίνεαι χρῆση γλῶσσας πῶς σύμφωνης μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Ψυχάρης κατώρθωσε νὰ ξυπνήσει τοὺς κοιμισμένους καὶ νὰ δώσει τὴν πρώτη δυνατὴ ὄψη γιὰ τὴ δημοτικὴ.

β) Τὰ νεώτερα συμβάντα (1911).

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 ὁ Μιστριώτης ζητεῖ νὰ μπεῖ στὸ Σύνταγμα, τοῦ ὁποῖου γίνεαι ἡ ἀναθεώρηση, ἄρθρο προστατευτικὸ τῆς καθαρεύουσας. Συσταίνεται ἐπιτροπὴ (τὸ Φεβρουάριον) καὶ ὑποβάλλει αἴτηση στὴ Βουλὴ σύμφωνα μὲ